

***Pistola, amb música de fons* -Jonathan Lethem**

Els anys vuitanta no van ser consistir només en purpurina, yuppies i abús de percussió electrònica: també va ser una època en què una de les activitats habituals del jovent era llegir per plaer. Més concretament, als pisos d'estudiants no era estrany trobar-hi novel·les de la col·lecció Seleccions de la Cua de Palla. Recordo amics que estudiaven medicina o dret que estaven familiaritzats amb les obres de Raymond Chandler o de Dashiell Hammet, igual com ho estaven tants joves nord-americans de l'època. Era un plaer, però també una moda amb un punt de postureig, com ho seria anys després veure *Lost* o *Breaking bad*. No voldria posar-me nostàlgic, però quan encara no estaven de moda els sudokus ni existien els Angry Birds, aquelles cobertes grogues i negres tan característiques, aquelles novel·les negres plenes d'homes més durs del que semblava imaginable, formaven part del paisatge habitual de metros, trens i avions.

Pistola, amb música de fons no es pot entendre al marge d'aquella literatura nascuda als anys quaranta i recuperada durant els anys de joventut de Jonathan Lethem (Nova York, 1964). El perfil del protagonista del llibre, Conrad Metcalf, respon fil per randa al d'aquells detectius privats que ningú no va saber encarnar com Humphrey Bogart. Homes solitaris, aparentment desenganyats, però que conservaven una resquícia de fe en la humanitat. Lluitadors lacònics, enemics del poder i de la corrupció, seguidors d'un codi moral ferri que els impel·lia a fer el que consideraven necessari malgrat que previsiblement els conduís al fracàs. Homes que s'encarregaven dels casos més indefensables, que representaven els clients menys solvents, que s'endinsaven en el fang sense parpellejar, que tractaven amb desferres humanes i coneixien dones meravelloses, que es ficaven on no els demanaven i confegien rèpliques provocadorament brillants, que ignoraven els avisos i acabaven apallissats, desposseïts de tot, ferits de bala. La seva cuirassa amagava una sensibilitat malaltissa, i també una intuïció i una intel·ligència que sempre estaven uns passos per davant de les dels lectors. A les últimes pàgines aconseguien destriar les pistes falses, orientar-se en el laberint de mentides i cadàvers i, ajudats per algun policia amic, contribuïen a netejar la ciutat d'escòria –pública o privada.

Una distopia sinistra

L'encert de Jonathan Lethem és juxtaposar a aquest patró conegut els elements d'una distopia sinistra. L'acció transcorre en una societat que distribueix als ciutadans de

manera institucional acceptol, oblidol, addictol, drogues que aconsegueixen “homogeneïtzar la resposta a la repressió”, i també mantatrol, que elimina la vida interior del qui la pren. El resultat és que els ciutadans ho obliden tot fins al punt que han de recórrer a una memòria externa. Com aconsella al protagonista un dels personatges més lúcids de la novel·la: “No vagis pel món parlant del passat. La memòria és de mala educació.”

Una altra característica de la societat on s'emmarca *Pistola, amb música de fons* és l'avenç anomenat “teràpia evolutiva”, que permet que els animals actuïn i parlin com les persones, i que de ben petits els nens es comportin com adults neuròtics. No són fenòmens circumstancials, sinó que donen molt de joc a la novel·la: el lector difícilment oblidarà personatges com la xaieta mel·líflua, el cangur sicari o el mico inquisidor, ni encara menys els nens “evolucionats” que salpebren un bon nombre d'escenes.

Però potser on Lethem treu més partit argumental de la distopia és en la congelació dels delinqüents, que desperten anys després de cometre el delictes sense que l'Estat hagi de despendre diners en l'allotjament ni en la manutenció. Quan un dels personatges desperta, es troba una societat sensiblement transformada, uns personatges envellits, desproveïts de vitalitat, davant els quals el seu afany de justícia –vell, tot i que per ell, que s'acaba de despertar, resulta nou- tendeix a difuminar-se.

Una altra peculiaritat de la societat que retrata el llibre és la possibilitat de sotmetre's a una operació, en principi temporal, en què dues persones intercanvien les terminacions nervioses per esbrinar com se sent un home quan és dona, o una dona quan és home. En el cas de Metcalf, les seves terminacions nervioses resten incompletes, sense sensibilitat en determinades parts, circumstància que afecta la seva relació amb les dones, com queda patent en alguna escena.

Metaliteratura i moral

Si a les novel·les protagonitzades per Sam Spade o Philip Marlowe la importància de la trama queda per sota de la denúncia social, a *Pistola, amb música de fons* tampoc resulta tan rellevant saber com o per què es van cometre els assassinats sinó recrear un món que ve a ser una variant conspiranoide del nostre, amb freudians fanàtics que propaguen *El malestar en la civilització* porta a porta, i una instrumentalització de la música que recorda la de l'oblitol. Pel que fa als diferents bàndols, tant entre els policies com entre els delinqüents coexisteixen grupuscles enfrontats, de manera que fins al final –i encara- no és possible fer-se un mapa mental de les relacions de poder. També en

aquest punt Lethem segueix els seus mestres: més d'un lector ha acabat *El falcó maltès* –la novel·la, i també la pel·lícula– sense haver aconseguit aclarir l'autoria o el mòbil d'alguns dels crims que s'hi cometen.

El que queda al final és un seguit de descripcions i de diàlegs brillants, i una reflexió que comença sent metalitèraria i acaba sent –en el bon sentit– moral. Fixem-nos en aquesta frase, que emparenta la feina de detectiu amb la de psicòleg, com fa el mateix Lethem en algun altre passatge: “Fa molts de temps que vaig descobrir que la meva feina consisteix tant o més a revelar els secrets que cadascú s'amaga a si mateix que no pas a revelar els que amaguen als altres”. O en aquesta altra, que podria haver escrit el mateix Simenon: “Quan vaig començar en aquest ofici, tenia la idea estúpida que la meva feina consistia a trobar l'únic culpable entre tota una gernació d'innocents. La veritat és que consistia més aviat a trobar un o dos innocents als quals valia la pena ajudar enmig de tota una gernació de malvats.” El final de *Pistola, amb música de fons*, en canvi, és un pas de rosca que només podia escriure Jonathan Lethem. Com en el cas del grup Nouvelle Vague, que versiona cançons de fa tres dècades, Lethem no només actualitza, sinó que aconsegueix millorar l'original.

Encara que a vegades pot semblar el segon capítol d'una sèrie, *Gun, with occasional music* va ser la primera novel·la de Lethem que va veure la llum. La van seguir unes quantes més, així com reculls de contes i assajos, on aconsegueix fusionar la lleugeresa narrativa amb un rerefons dens. En català només disposàvem d'*Encara no m'estimes*, una novel·la existencialista protagonitzada per un grup de rock i traduïda per Bromera. L'any en què es va publicar, el 2010, és el que va néixer Males Herbes, una editorial activa que està trobant el seu lloc en el difícil ecosistema català. *Pistola, amb música de fons* ha estat traduïda pel meu traductor de capçalera, Ferran Ràfols Gesa, que ha trobat la combinació perfecta entre tradició i originalitat i que en aquest llibre ens ha regalat la paraula *xitxarèl·lic*. Transcriu, per acabar, les paraules que li ha dedicat Adrià Pujol Cruells: “Noto quan una traducció mereix un reconeixement, sempre subjectiu, esclar. Ho noto, per exemple, si Conrad, Josipovici, Foster Wallace i Lethem em passen coll avall com si fossin un glop d'aigua de la meva llengua materna”.